

Kovács Máté

Sajátosan XX. századi életpálya a Kovács Mátéé. Sokan mint kiváló szervezőre, könyvtárigazgatóra emlékeznek rá, mások tudományos alapvetést kapcsolnak a nevéhez. Fiatal éveiben ígéretes irodalomtörténeti dolgozatok körvonalazódtak a keze alatt. Egy időben a politika (vagy legalább a művelődéspolitikai) vonzásába is bekerült. Halála óta több mint három évtized telt el, sokoldalú tevékenységének nyomait a magyar kultúra számos területe megőrizte, továbbfejlesztette vagy intézményrendszerének részévé tette. Életpályájának vázlatát és működésének válogatott dokumentumait most a *Tudós tanárok – tanár tudósok* sorozat legújabb kötete* mutatja be.

Kovács Máté életútját joggal nevezhetjük a népi értelmiség „sikertörténetének”, még ha tudjuk is, hogy ezek a fogalmak: nép, értelmiség és főként a siker! – milyen mértékben képlekenyek, sőt törekenyek. Pályája ismeretében aligha a könnyen kisémmizhető Nyilas Misi szerény alakja jut eszünkbe, inkább a magyar föld és a magyar jövő meghódítására induló Petőfi- vagy Móricz-hősök valamelyikének a figurája bontakozik ki. Ehhez a soklépcsős, de egyenletesen emelkedő pályához egyrészt a saját gazdag és erőteljes személyisége, másrészt környezete, a pályáját egyengetők tábora volt szükséges – legalább is a pálya kezdetén.

A francia irodalommal, a francia kultúrával korán eljegyezte magát a Hajdúszoboszlón 1906-ban (éppen száz éve) született fiatalember. Párizsban valójában az európai szellemmel, a szabadon gondolkodás lehetőségével, az idegen nyelv „megszelídítésével” és a világméretű széttekintés élményével találja magát szemben. Az olvasás bűvöletével, az irodalmi lélekábrázolás lehetőségével korán megismerkedett tanulmányútjain (többször részesült ösztöndíjban, így huzamosan tartózkodhatott Franciaországban). Az alföldi fiatalembernek azonban a tételes információk begyűjtésével egyenértékű tapasztalatot jelentett az európai nagyváros, a pezsgő irodalmi élet és a „működő” polgári társadalom élménye.

Kovács Máténak pályáján alkalma volt végigjárni a maga korában lehetséges (vagy kötelező) szakmai állomásokat, megtapasztalta a vidéki tanárság kínját és örömét (Nyíregyházán, majd Debrecenben), a tanári munka emberformáló hétköznapijait. Mint fiatal tanár egyidejűleg mélyítette el tudását választott szakterületén, írta szakmailag igényes tanulmányait, egészséges kritikai érzékre valló könyvismertetéseit. Évtizedekig tartott fenn jó kapcsolatot Hankiss Jánossal, a debreceni egyetem professzorával, aki nemcsak jó szóval buzdította volt növendékét, hanem tudományos kibontakozását is elősegítette, sőt alkalomadtán még egy-egy figyelemfölvívó ajánlással is „meg-megtámogatta”. Kovács Máté osztályfőnökként nemcsak növendékei oktatásával–nevelésével foglalkozott, de még a diákok szüleinek is praktikus előadásokat tartott „Hogyan tanuljunk?” címmel.

* Kovács Máté. A bevezető tanulmányt írta és a kötetet szerkesztette Bényei Miklós. Bp. 2005. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 199 p. (Tudós tanárok – tanár tudósok.)

Debrecenben a főreáliskola tanára, majd francia lektora lett. Molière-ről írt. *A magyar diák Franciaországban hajdan és most* címmel az egykori protestáns peregrinusok emlékét elevenítette föl. Útja mégis inkább a művelődésszervezés irányába hajlik, 1933-tól a debreceni Nyári Egyetem titkára lesz. Ehhez nyelvtudás, tárgyalókészség, szervező „zseni” szükséges – Kovács Máté mindezeknek birtokában van. A fiatal tudós eközben számos személyes ismeretségre tesz szert, amelyeket pályája során bőven fog hasznosítani.

Disszertációját Fazekas Mihályról írja (1939 őszén), részt vesz a Magyar Népművelők Társasága olvasó, mégis igényes könyvsorozatának a szerkesztésében, közreadja a Lúdas Matyit, valamint Gvadányi Józseftől a Rontó Pált. A Nyári Egyetemen maga is tart előadásokat, a *Magyarságtudomány és nemzetnevelés* című kötet (Kiss Árpáddal közösen szerkesztette) a tanárok és a nagyközönség érdeklődését egyszerre akarja kielégíteni. Végezetül (1944-ben) megszerkeszti a *Szép magyar versek* című antológiát, tág teret engedve az erdélyi líra legszebb darabjainak. Kovács Máté életútja azonban ettől kezdve alaposan megváltozik!

1945 tavaszán az ideiglenes kormány Debrecenből Budapestre költözik, Kovács Máté a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium állományába kerül. Hamarosan osztálytanácsos lesz, a nevelési ügyosztály megszervezője és vezetője. Az 1945-ös választások után az elnöki ügyosztály első embere (Keresztury Dezső miniszter közvetlen alárendeltje), majd Ortutay Gyula minisztersége idején politikai államtitkár. Kovács Máté „politikusi karrierje” mindössze két évig tartott, ez idő alatt kapott megbízást az oktatásügy reformtervezetének a kimunkálására. A majd' százoldalas program már 1945 nyarára elkészült, Kovács Máté feladata a továbbiakban a hivatalossá vált tervet megvalósításának elindítása és a vonatkozó jogszabályok előkészítése lett.

A demokratizmus óhajta, az egyenlő művelődési jogok megteremtésének igénye határozta meg a tervezet logikáját. A tervezet megszüntette a különböző – úgy mond – zsákutcát jelentő iskolatípusokat, helyettük létrehozta az „egységes középiskolát”, amely a polgári iskolák és a gimnáziumok első-negyedik osztálya helyett az egységes nyolcosztályos iskola kialakítását tekintette céljának. A tervezet hangoztatta: „A kiegyenlítődé magasabb színvonalon, ne pedig lent jöjjön létre!”

A reform végrehajtásához intézményhálózat nem állt rendelkezésre, még kevésbé a megvalósuláshoz szükségesnek vélt, új szellemű, igényes oktatói gárda. A hagyományos gimnáziumi oktatást előnyben részesítő szemlélet képviselői (például a hagyományos oktatás mérsékelt reformját kidolgozó Bassola Zoltán) óva intettek: a szervezeti átalakítás, az oktatói gárda radikális kicserélése és a sietség megbosszulja magát: a kiegyenlítődé nem a magasabb színvonalon fog létrejönni. A tervezett reform megvalósításának teljes idejét maga Kovács Máté is mintegy tizenöt évben jelölte meg, a kulturális kormányzat beruházási tervszámái ellenben három évre szóltak. 1949 tavaszán Kovács Mátét fölmentették államtitkári beosztásából, ezután nem került kapcsolatba az aktív politikával.

A következő hét évet a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatójaként töltötte. A minisztériumban körvonalazott reformelképzelések közül többet ekkor igyekezett megvalósítani: szorosabbra fűzni az egyetem és a könyvtár kapcsolatát, a tájékoztató tevékenység mértékét és színvonalát növelni, a hallgatókkal (vagyis az olvasókkal) közvetlen együttműködést kidolgozni. A történelem diktálta sajátos feladat volt az elkobzott tiszántúli egyházi és főúri könyvtárak átvétele, feldolgo-

zása és beillesztése az egyetemi könyvtár rendszerébe, valamint az ország második kötelezpéldány-központjának létrehozása. Mindkét feladat – a szakmai követelmények mellett – szívós és körültekintő szervezőmunkát igényelt. A kor követelményei ugyanakkor sajátos „ereket szültek”: az utókor némiképp meghökken egy egyetemi könyvtár olyan, büszkeséggel emlegetett ajánló bibliográfiái fölött, mint a *Mit olvassunk Adytól és Adyról?* (45 cím), vagy *Könyvek a klerikális reakció ellen* (38 cím). Elgondolkoztató az is, míféle statisztikai manővernek sikerült a helyben olvasott művek számát az 1950-es 15 ezerről 1953-ra 189 ezerre föltornászni? A helytörténeti tájékoztatás fontos, korai kezdeményezésének tűnik a Tiszántúli Tájékoztató Katalógus megindítása és folyamatos fejlesztése. A bevezetett intézkedések és szolgáltatások ugyanannak a komplex népművelői szemléletnek a látéletei, amelyek az 1945-ben megindult reformprogram egészét jellemzik, de amelyek Kovács Máté egész életútját és tevékenységét is végigkísérik. Bényei Miklós, a Kovács Máté-kötet kísérő tanulmányának szerzője, egyben a kötet szerkesztője jó szemmel, a lényegre tapintva válogat a tanulmányok sokaságából. Az optimista hangvételű cikkek és a napi munkafolyamatokat is fölso- rakoztató beszámolók tengeréből avatott kézzel emeli ki azokat a részleteket, amelyek a magyar tudományosság, vagy a könyvtáros szakma számára időtállóan bizonyultak, és amelyek a korszak jellegzetes szemléletmódját vagy frazeológiáját viselik magukon.

A *Magyar Enciklopédia* (1954 és 1956 közötti) ügye, és általában a magyar lexikonok szerkesztési elvei ugyanannak a komplex közművelődési szemléletnek a tanúi, amelyek az 1945–1990 közötti évtizedek magyarországi kulturális politikáját jellemzik. Kovács Máté szervező készsége és az igényes nagy-könyvtári háttér biztosítékot jelentett a kor színvonalán álló egyetemes magyar nagylexikon létrehozására. Kovács Máté a hazai törekvéseket kiegészítette a *Nagy Szovjet Enciklopédia* tapasztalataival, tanulmányútja során szócikk-jegyzékeket szerzett be, illetve szerkesztett munkatársaival, a kész tervezetet (amely 1956 szeptemberében készült el) azonban elmosták a politikai–társadalmi változások.

1956 és 1972 között, tizenhat tanéven át Kovács Máté az ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtártudományi Tanszékének a vezetője volt. A tanszék életét a tőle megszokott lendülettel szervezte újra: korszerű képzési programot dolgozott ki, fiatal tanerőket vont be az oktatásba, az egyetemi könyvtáros képzés ügyét eredményesen képviselte hazai és nemzetközi fórumokon. (Tevékenységében kezdetben társprofesszorként maga mellett tudta a magyarországi könyvtárügy kiemelkedő alakját, Kőhalmi Bélát.) Az egységes alapképzés mellett kezdettől gondot fordítottak „a munkaköri feladatokra történő felkészítésre” – speciális kollégiumok beiktatásával, valamint a levelező oktatás rendszeressé tételével. A magyarországi könyvtárügy szakember-szükségletét hosszú időre sikerült megoldani, illetve az utánpótlásról folyamatosan gondoskodni. Kovács Máté mindvégig hangoztatta a korszerű általános műveltség, az írás-, könyv- és könyvtárkultúrában, illetve a könyvkiadás–könyvterjesztés komplex tevékenységében való jártasság szükségességét. E különálló területek érintkezési pontjait, egymásra hatását, az elméleti és gyakorlati ismeretek fontosságát írásban és szóban, tananyagként és élete példajaként bizonyította hallgatóinak, munkatársainak. Tanítványait önálló gondolkodásra, egyéni kezdeményezésre sarkallta. A tanszéket tanártársai és a hallgatók egyaránt alkotó műhelynek érezték (érezzük), olyan helynek, amely tu-

dományos kibontakozásra, ismeretszerzésre, valamint személyes információcsere-re egyaránt alkalmas.

„A bibliológia és ezen belül a könyvtártudomány” nemcsak átgondolt és tartalommal megtölthető tudományos diszciplína volt, nemcsak a hallgatók körében mosolyt és időnként élcélődést kiváltó gondolat- és aforizmaegyüttes, hanem nagyszabású kísérlet a könyvtárkultúra társadalmi hatásrendszerének a megfogalmazására, gazdasági, kulturális, technikai összefüggéseinek rendszerezésére. A bibliológia sajátos távlatokat nyitott és távoli összefüggésekre hívta fel a figyelmet; napjaink egyoldalúan „elszámítógépesedett” könyvtári kultúrájában nosztalgiával gondolunk vissza rá, és hiányoljuk érzékenységét a könyvtáros személyisége és a hagyományos információhordozók (értsd: könyvek) nyújtotta műveltség iránt.

Kovács Máté nem félt bibliológiai nézeteit ütköztetni az 1960–1970-es években divatos nemzetközi elméletekkel, a mind népszerűbb kommunikációkutatással, MacLuhan híres-hírhedt jóslatával a Gutenberg-galaxis hanyatlásáról, a komputerfetisizmus előretörésével. Nem ellenfeleket látott ezekben az elméletekben, hanem alkalmazható és koordinálható együttműködőket. Csak éppen ezt a koordinációt földrészek és társadalmi rendszerek között körültekintően és folyamatosan kell megvalósítani... Tiszteletet és elismerést szerzett a magyar könyvtárügynek, a könyvtáros képzésnek, széleskörű nemzetközi ismeretsege révén befolyással bírt Európa és a világ könyvtárügyére. Élete utolsó nagy szakmai elismerése volt, hogy 1972-ben Magyarországon az ő útmutatásával vált lehetővé a Nemzetközi Könyvtáros Egyesületek (IFLA) soros kongresszusának megrendezése.

A rendszerteremtés szándéka végigkísérte Kovács Máté életútját. Egységben látta a művelődési területek napi feladatait, és figyelemmel kísérte a nagy rendszerek egymást befolyásoló, átsugárzó erejét. Alkotóműhelyek létrehozásán munkálkodott, távlatos célokat tűzött maga elé, miközben a maga tapasztalatából ismerte a megvalósításhoz vezető munka napi tennivalóit.

Lukács János